

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

DOI: 10.33402/ukr.2021-34-403-407

Катерина ДУДИЧ-ЛАКАТОШ

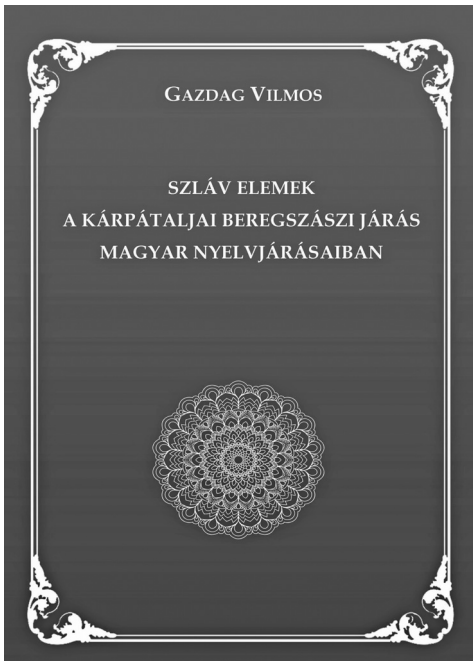
*доктор філософії у галузі мовознавства, доцент кафедри філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1354-4421>
e-mail: dudics.katalin@kmf.org.ua*

Наталка ЛІБАК

*магістр філології, старший викладач кафедри філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0200-4668>
e-mail: libak.natalka@kmf.org.ua*

[Рец. на]: Газдаг Вільмош «Слов'янські елементи в угорських говорах Берегівського району Закарпатської області». Терекбалінт: Спілка «Termini», 2021. 227 с.

Дослідження угорсько-слов'янських мовних контактів мають давні традиції в угорському мовознавстві, адже слов'янські мови вже тривалий час взаємодіють

з угорською. Учені припускають, що лексичні елементи з давньослов'янської потрапляли в угорську лексику ще до здобуття угорцями нової батьківщини (кінець IX – початок X ст.). З історичних і політичних причин цей процес триває по сьогодні. У зв'язку з відсутністю писемних джерел та праць, які б розкривали давніші контакти, процеси, впливи, зараз тільки завдяки важкій і кропіткій аналітичній праці етимологів може пролітати світло на походження та час певного запозичення. А ось у XX–XXI ст. причини запозичень, їхні типи, шляхи поширення науковець, який опирається на традиції слов'янського мовознавства, застосовуючи методику сучасної лінгвістики, може з'ясувати з більшою вірогідністю, особливо коли йдеться про запозичені слова в говірках, добре знахих дослідників.

Саме це і робить Вільмош Газдаг у монографії, основою якої послужила його докторська дисертація (PhD), захищена 2018 р. у Науковому університеті ім. Лоранда Етвеша. У праці «Слов'янські елементи в угорських говорах Берегівського району Закарпатської області», яку можна трактувати як своєрідне продовження угорських і закарпатських досліджень на подібну тематику, автор наводить й аналізує дані, котрі є новими запозиченнями, що їх засвоїли місцеві угорські говірки вже після Другої світової війни. У передмові до видання Золтан Андраш (Zoltán András) наголошує на масштабності роботи дослідника, для якого ці говірки рідні та який володіє обома мовами: застосувавши метод багатогранного збору, він уклав тлумачно-етимологічний словник і комплексно проаналізував зібраний матеріал. Наводячи речення із прикладами з різних сфер, автор монографії підтверджує, що в щоденному мововживанні населених пунктів, де переважає угорське населення, органічним елементом активної лексики є лексеми, які належать до різних тематичних груп. Показово, що вони не залишаються на рівні неформального фамільярного спілкування.

Монографія складається зі вступу, семи великих розділів, словникової бази даних та авторських висновків. Багатий список наукової літератури доповнено переліком використаних словників і художніх творів. У чотирьох додатках наведено об'ємний мовний матеріал у формі фотографій, карт та словникових статей.

У першому розділі автор розглядає загальні питання з обраної теми. Зокрема, ретельно вивчивши здобутки наукової літератури, з'ясовує поняття двомовності та простежує відмінності між категоріями «слово іноземного походження», «запозичення», «макаронізм» тощо. Окрему увагу В. Газдаг звертає на те, що класифікації розрізняють прямі й непрямі, а також гібридні запозичення. Автор визначає і причини, якими науковці та звичайні майстри слова пояснюють використання слів, запозичених з інших мов. Йдеться про те (для наочності використано таблиці), які погляди мовознавці й соціолінгвісти висловлюють про двомовність. Власні діаграми автора показують, як у процесі мовних контактів формуються частота вживання запозичень та обставини, які це визначають.

Далі В. Газдаг ознайомлює читачів із результатами славістичних досліджень в Угорщині, зокрема говорить про те, яким часом датують фахівці початок угорсько-славістичних етнічних і мовних контактів, а також звертає увагу, що не всі мовознавці відкидають теорію спорідненості зі слов'янами. У цьому контексті автор відзначає, що в науковій літературі все популярнішим стає погляд, згідно з яким угорська мова походить від різних «предків», а це може призвести до зміни класичної картини мовних сімей. Детально розглянуто генезу славістичних досліджень, простежено заслуги окремих науковців і новаторство їхніх публікацій, при цьому розкрито й недоліки та дискусійні твердження напрацювань. Серед відомих лінгвістів сучасної угорської славістики автор простежує здобутки Оскара Ашбота (Oszkár Asbóth), Яноша Меліха (János Melich), Іштвана Кнежи (István Kniezsa), Ласло Гадровича (László Hadrovics) та Лайоша Кіша (Lajos Kiss). За слушним спостереженням науковця, у період після Другої світової війни найбільшим був вплив російської мови, а присутність української простежується насамперед у закарпатських угорських говірках.

У розділі «Мовне становище закарпатського угорського населення» читачів ознайомлено з характеристиками місцевих говорів та особливостями місцевого

мововживання. Покликаючись на надбання попередників, В. Газдаг визначає основні риси закарпатських угорських говорів, виділяючи відмінності між мовними варіантами північно-східних регіонів Угорщини й Румунії. «Те, чим найбільше ці мовні варіанти відрізняються від говорів, які вживають на сучасній території Угорщини, це якраз використання великої кількості запозичень із російської та української мов. Це насамперед можна пояснити двомовним становищем закарпатських угорців» (С. 51). Далі розкрито особливості закарпатської двомовності: автор ознайомлює із правилами мововживання в Радянському Союзі, а також з актуальними рішеннями мовної політики в Україні, які впливають на престижність мов, вибір мови навчання, використання мов тощо. Типи угорсько-української двомовності наведено за класифікацією Шандора Рота (Sándor Rot), також детально розглянуто роботи всіх тих закарпатських мовознавців, які так чи так аналізували слов'янські запозичення у побутовому мовленні або в мові художніх творів.

Після ґрунтовного огляду теоретичних надбань В. Газдаг демонструє результати власних досліджень: «Збір східнослов'янських лексичних елементів відбувався в рамках багаторівневого процесу. Це аналіз і звукових матеріалів живої мови, і мови друкованих та електронних ЗМІ, і мови творів художньої літератури, і мововживання в Інтернеті, а також спостереження за респондентами/носіями мови в різних сферах» (С. 62). Дані, зібрані різними методами, автор підтвердив проведенням контрольного анкетного опитування, результати якого відображено і на карті. Матеріал для аналізу живої мови забезпечено завдяки співробітникам Науково-дослідного інституту ім. Антала Годинки при Закарпатському угорському інституті, які зробили 150 спрямованих інтерв'ю (35 населених пунктів, приблизно 86 год аудіозаписів), де виявлено 246 слов'янських запозичень. До них додано запозичені елементи, виявлені в 2000-х роках у друкованих та електронних медіа Берегівського р-ну, а також зафіксовані у спонтанно обраних творах закарпатської художньої літератури. Російські й українські елементи в Інтернеті проаналізовано спостереженням за соціальними мережами. Вважаємо, що в підрозділі доцільно було б детальніше розповісти про обставини та методи й принципи збору матеріалу в цій сфері. За 5 років спостереження за респондентами/носіями мови (у місцях їхнього проживання, поїзді, автобусі) зафіксовано використання 150 запозичень, до яких додано речення-ілюстрації. Щоправда, у роботі наведено й такі, виконані в межах анкетного онлайн-опитування, словникові статті, до яких автор не дає прикладів. Такі слова вказано в додатках, як і часткові результати опитування 342 респондентів. Ці дані проілюстровані у формі діалектологічних карт. Завдяки цьому добре видно, у якому значенні, якій формі використовують певну лексему в конкретному населеному пункті.

Перед тим, як перейти до розділу з об'ємним тлумачно-етимологічним словником на 581 запозичене слово, автор детально описує будову словникової статті, що полегшує перегляд зібраного матеріалу й орієнтування в ньому. Після вказування значення слова, його морфологічної належності, подано етимологічне походження із точною фіксацією словника, де воно розкрито. Далі наведено речення-ілюстрації, зібрані в різних сферах, також вказано, чи є це слово в інших подібних базах даних. До порівняння було залучено реєстр Дослідницького інституту «Терміні» (245 збігів), Словник угорських говірок Закарпаття (193 збіги + 2 слова, зафіксовані з іншим значенням), дисертацію Іштвана Ковтюка (István Kótyuk), опубліковану

2007 р. (15 збігів), дисертацію Аніти Марку (Anita Márku) (64), опубліковану 2013 р., а також дипломну роботу Ілдики Крайнік (Ildikó Krajník), написану в 2010 р. (134)» (С. 77). У ході порівняння встановлено, що в базі даних автора монографії наведено 200 слів, раніше нефіксованих у наукових працях закарпатських дослідників. Наприкінці словникової статті вказано порядковий номер для відсилання на тематичні групи, наведені в додатку.

Після розділу «Словникова база даних» подано різносторонній аналіз зібраного матеріалу. Для статистичного унаочнення автор наводить діаграми. Хронологічна класифікація результатів дає змогу однозначно стверджувати, що більшість зафіксованих запозичень – нові, засвоєні угорськими говірками після 1945 р. і проголошення незалежності України. З етимологічного погляду автор ділить зібране 581 слово на такі групи: 223 слов'янського походження, 302 потрапили до слов'янських мов з іноземних, 56 складних слів, з яких слов'янський тільки 1 елемент, тобто йдеться про гібридне запозичення. У розділі наведено дані і щодо того, з якої мови більша частка запозичень – російської чи української. Згадано й те, що часто лексеми російського та українського походження в аналізованому середовищі використовують як синоніми: *довідка – справка, відділ – отдел*. Морфологічна класифікація, як і в попередніх подібних дослідженнях, вказує, що більша частина слів (87,44 %) – це іменники. Під час аналізу запозичень важлива їхня тематична класифікація, адже це дає змогу з'ясувати, у яких саме сферах/стилях мовлення найбільше спостерігається вплив слов'янських мов. Опираючись на праці попередників, а також на результати власних досліджень, В. Газдаг виділяє 26 тематичних груп. Автор відзначає, що в зібраній базі даних переважають безпосередні запозичення (85,71 % слів).

Процес асиміляції запозичень також комплексно проаналізовано. Фонетичний аналіз дає змогу з'ясувати звукову відмінність слов'янських та угорської мов. Автор звертає увагу, що російські й українські запозичення засвоїлися паралельно, але в різних фонетичних формах. Серед зафіксованого 581 слова траплялися випадки, на які звернена увага й у попередніх дослідженнях: у ході запозичень змінювалася і морфологічна належність лексеми, і значення. Наприкінці розділу науковець ілюструє процес засвоєння запозичень діаграмою.

У висновках автор узагальнює, що в говорах Берегівського р-ну, де абсолютну більшість становить угорське населення, сильним є слов'янський вплив у всіх сферах мововживання, особливо публічних. В. Газдаг відзначає, що проведений етимологічний аналіз «відкриває й те, які мови мали найбільший вплив на лексику слов'янських мов (української/російської)», а також розкриває «механізм впливу української та російської мов на угорську, який тісно пов'язаний з історичним минулим носіїв цих мов» (С. 159).

Окремо варто відзначити багаті додатки монографії, що дають змогу здійснювати подальший аналіз: 52 фотографії слів, зафіксованих в Інтернеті; 25 карт (повне зібрання аналізованого матеріалу у вигляді 220 карт доступне в Інтернеті за вказаним у книзі покликанням), котрі підходять для подальшого багатомірного лінгвогеографічного аналізу; таблиця з 581 лексемою, поділеною на 26 тематичних груп, в алфавітному порядку; реєстр запозичень у формі двомовного словника без речень-ілюстрацій.

Монографія В. Газдага, де поєднано соціолінгвістичну методичку з практикою традиційних славістичних досліджень, – гарний приклад інтердисциплінарного підходу, без якого у ХХІ ст. годі уявити серйозне дослідження у галузі суспільних наук. Книга буде корисною не тільки тим, хто цікавиться лінгвістикою, словникова база даних може стати в нагоді і пересічним читачам, успішно застосовуватися у викладанні угорської мови як рідної для ознайомлення зі зразками, що відрізняються від літературної. Адже якщо представники закарпатської угорської молоді (а також педагоги) бачитимуть вирази, які використовують удома, в авторитетній науковій роботі, то це сприятиме зростанню престижу такого мовного варіанта. А разом з угорським літературним відповідником можна розвивати й ситуативну двомовність, що з погляду збереження нацменшини – пріоритетна мета.